अष्टमः पाठः

कुरु सिंहावलोकनम्

पाठप्रवेशः

वर्णनाप्रधानासु साहित्यरचनासु तत्र तत्र अतिशयोक्तयः दृश्यन्ते । या वर्णना वास्तविकताम् अतिक्रम्य चमत्कारपूर्णतया लसति सैव अतिशयोक्तिः। अतिशयोक्तिसमृद्धानि द्वित्राणि वाक्यानि सम्भाव्य वदन्तु ।

आमुखम्

विश्वासप्रमाणमधिकृत्य प्रचलिता भवति अनुष्ठानकला इति पूर्वस्मिन् पाठे वयं पठितवन्तः । लोकोक्तिम् अनुसृत्य स्वानुभवं च आधारीकृत्य भवति लौकिकन्यायः। विशालान् आशयान् संक्षिप्ततया युक्त्यनुसारं च वक्तुम् अनेन शक्यते । सहस्राधिकाः लौकिकन्यायाः संस्कृतवाङ्मये सन्ति । तेभ्यः चतुरः न्यायान् आख्यानरूपेण अत्र प्रतिपादयति ।

कश्चिद् बालकः पठनात् विमुखस्सन् भोजनं, क्रीडनं, शयनं च कृत्वा अलसतया दिनानि नयति स्म । अतः तस्य माता अतीव दुःखिता अभवत् । सा तस्य अध्यापकमुपगम्य सर्वमपि वृत्तान्तं तस्मै न्यवेदयच्च ।

अध्यापकः अवदत् –" बालोऽयं पठने विमुखः इति जानामि । तस्मै कथा एव रोचते । अतः इदानीं **गुडगुलिकान्यायेन** एव तमहं पाठयामि । तिक्तरसां गुलिकां शर्करया सह ददाति चेत् शिशवः खादेयुः । तथा विविधरसयुक्ताभिः कथाभिः सह गुणपाठान् तम् उपदिशामि" इति ।

एवं बहुभिः गुणपाठकथाभिः तस्य आलस्यम् अध्यापकः क्रमेण दूरीचकार ।

तदनु स शिष्यः पठनतत्परः सन् विविधानि पुस्तकानि पठितुमारभत । एकदा तस्य वाचनतात्पर्यं समीक्ष्य अध्यापकः तम् अवदत् । "वत्स! किं पठनीयम् इति विषये चिन्तया अलम् । समस्तमपि पठितव्यं भवति । तथापि **नीरक्षीरन्यायेन** यदवश्यं युक्तियुक्तं च तदेव स्वीकरणीयम् । हंसः नीरमिश्रितात् क्षीरात् क्षीरमेव स्वीकरोति इति प्रसिद्धिरस्ति । तद्वत् सारं स्वीकरोतु । निस्सारं सर्वं त्यजतु" इति ।

एवं त्याज्यग्राह्यविवेचनधिया स अनेकान् ग्रन्थान् पठित्वा क्रमेण **सोपानारोहणन्यायेन** एकैकां कक्षाम् उत्तीर्य उन्नतं विजयं प्राप्तवान् ।

विजयिनं तम् अनुमोदयितुम् एकदा विद्यालये समादरणसभा समायोजिता । "प्रासादमारोढुमिच्छुः क्रमशः सोपानमारुह्य यथा लक्ष्यं प्राप्नोति तथा एव विजयिनः अस्य लक्ष्यप्राप्तिः" इति प्रथमाध्यापकः अनुमोदनसमये अवदच्च । गुरुवचनं श्रुत्वा सन्तुष्टः स तु

सिंहावलोकनन्यायेन आत्मनः चरितं सर्वमपि पुनरवालोकयत्। तदनु स्वयमेवमुक्तवान् -

गच्छन् पिपीलको याति
योजनानां शतान्यपि ।
अगच्छन् वैनतेयोऽपि
पदमेकं न गच्छति ।।

पदच्छेदः

विमुखस्सन्	-	विमुखः+ सन्।
न्यवेदयच्च	-	न्यवेदयत् + च।
बालोऽयं	-	बालः +अयम्।
प्रसिद्धिरस्ति	-	प्रसिद्धिः + अस्ति।

यदवश्यम्	-	यत्+ अवश्यम् ।
तदेव	-	तत् +एव ।
पुनरवालोकयत्	-	पुनः+ अवालोकयत् ।
शतान्यपि	-	शतानि+ अपि।
वैनतेयोऽपि	-	वैनतेयः+ अपि ।

विग्रहः

गुडगुलिकान्यायेन	-	गुडः च गुलिका च गुडगुलिके ते अधिकृत्य कृतः न्यायः, तेन ।
नीरक्षीरन्यायेन	-	नीरं च क्षीरं च नीरक्षीरे , ते अधिकृत्य कृतः न्यायः, तेन ।
सिंहावलोकनन्यायेन	-	सिंहस्य अवलोकनं सिहावलोकनम्, तदधिकृत्य कृतः न्यायः, तेन ।
निःसारम्	-	निर्गतः सारः यस्मात् तत् ।
वैनतेयः	-	विनतायाः अपत्यं पुमान् ।

पठनप्रवर्तनानि

आशयं पठित्वा अत्र उचितः न्यायः कः इति लिखतु ।

क) वस्त्रापणं गत्वा रीना विविधेभ्यः वस्त्रेभ्यः उचितं वस्त्रं क्रीणाति ।

ख) शताभिषिक्तः पितामहः एकान्ते स्वस्य जीवनम् अनुस्मरति ।

ग) कश्चित् दरिद्रः युवा कठिनेन परिश्रमेण क्रमेण आपणावलिं स्थापयामास ।

घ) न्यायाधिपेन दण्डितः चोरः कारागारे स्थित्वा स्वापराधान् अचिन्तयत् ।

ङ) अध्यापकः चलच्चित्रगानं श्रावयित्वा विविधान् अलङ्कारान् पाठयति ।

श्रद्धेयौ अंशौ

आशयावगमनम् ।

उचितस्य न्यायस्य चयनम् ।

लौकिकन्यायानां सम्पुटं निर्मातु।

श्रद्धेयौ अंशौ

उचितस्य न्यायस्य चयनम्।
आशयानुसारं क्रमीकरणम्।

न्यायप्रतिपादकं लघुविवरणं / वाक्यं वा लिखतु / सञ्चिनोतु।

श्रद्धेयाः अंशाः

उचितवाक्यघटना।
भाषाशैली।

उचितस्य न्यायस्य प्रयोगः।

प्रयोगविशेषं ज्ञात्वा वाक्यं परिवर्तयतु।

उदा- **बालकः** कथा रोचते। **बालकाय** कथा रोचते।

सीता लड्डुकं रोचते। **सीतायै** लड्डुकं रोचते।

क) भ्रमरः मधु रोचते।

ख) रमा फलरसं रोचते।

ग) राजीवः क्रीडा रोचते।

घ) अनुजा चोकलेहः रोचते।

श्रद्धेयौ अंशौ

विभक्तिबोधः।

वाक्यस्य साधुता।

कथां प्रादेशिकभाषया परिवर्त्य लिखतु।

श्रद्धेयौ अंशौ

भाषाशैली।

सम्पूर्णस्य आशयस्य स्वीकारः।

आधुनिकेषु वार्तामाध्यमेषु विभिन्नप्रकाराः वार्ताः अनुदिनं दृश्यन्ते। तासु विविच्य उचिताः स्वीकरणीयाः खलु। तर्हि तत्र कः न्यायः योजनीयः? सत्यासत्यविवेचनमधिकृत्य चर्चां च करोतु।

श्रद्धेयाः अंशाः

उचितचयनम् ।

आशयावगमः ।

उचितस्य न्यायस्य प्रयोगः ।

क्रियापदपरिचयः

खादेयुः - खाद् भक्षणे परस्मैपदी विधिलिङ् प्र.पु.ब.व ।
खादेत् -खादेताम् - खादेयुः ।

आरभत - आङ् उपसर्गपूर्वक रभ्- राभस्ये आत्मनेपदी लङ् प्र.पु.ए.व ।
आरभत - आरभेताम् - आरभन्त ।

त्यजतु - त्यज हानौ परस्मैपदी लोट् प्र.पु.ए.व ।
त्यजतु/त्यजतात् - त्यजताम् - त्यजन्तु ।

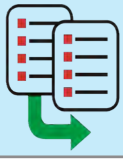

सुग्रीवाज्ञा, भगीरथप्रयत्नम् इत्यादीनां भाषाशैलीनां समाहरणम् अवतारणं च करोतु ।